

Samboeres rettsstilling i Norden

Førsteamanuensis *Hrefna Friðriksdóttir*, Island

Samboeres rettsstilling i Norden

Førsteamanuensis *Hrefna Friðriksdóttir*, Island

Samboerskap har i stigende grad blitt en akseptert samlivsform i Norden. De nordiske landene har i stadig økende grad ønsket å sikre at de som lever i samboerskap har en viss økonomisk trygghet under samlivet og ved samlivets opphør. Rettsutviklingen har vært preget av ønsker om å finne en balanse mellom valgfrihet og behov for beskyttelse. Resultatene i hvert enkelte land er forskjellige, dagens oppgjørssystem i de fleste landene er i basert på skjønn og rettsstillingen er vanskelig å forutse. En nordisk faggruppe, sammensatt av åtte professorer, har i de siste årene jobbet sammen med det formål å få oversikt over nordisk samboerrett. I boken Nordisk Samboerrett finner vi faggruppens rettspolitiske overvejelser og felles holdninger i form av veiledende prinsipper om samboers rettsstilling i fremtiden. Disse prinsipper er tenkt som inspirasjon for lovgivere til fremtidige lovreformer. De fremsettes her som teser til diskusjon, se særlig avsnitt 5.3 med overordnede synspunkter i avsnitt 5.2.

1. Innledning

Samboerskap er ikke et nytt fenomen i historisk sammenheng. Det har dog vært en kraftig økning i samboerskap gjennom de siste 40-50 årene og de nordiske landene er blant landene i verden hvor den moderne formen for samboerskap har lengst historie. Samboerskap har i stigende grad blitt en akseptert samlivsform i alle nordiske landene og videre utover og de fleste av oss har i vores levetid egen erfaring fra noen form av samboerskap.

Oppmerksomhet omkring samboerskap er først og fremst knyttet til spørsmålet om likestilling mellom samboere og ektefeller. Samboerskap har en stor variasjonsbredde og det reiser atskillige problemstillinger med hensyn til rettigheter, ytelser og forpliktelser. Forskjellige rettssystemer gir ulike svar på om og på hvilken måte samboere skal beskyttes. Det er klart at de nordiske landene har i stadig økende grad ønsket å sikre at de som lever i samboerskap har en viss økonomisk trygghet under samlivet og ved samlivets opphør. Men selvom samboerskap er allment utbredt og akseptert i samfunnet har de nordiske landene ikke hatt samsvarende syn på hvor langt samfunnet bør gå i å likestille samboerskap med ekteskap. Dette gjelder både med hensyn til de privatrettslige forhold samboerne imellom og de offentligrettslige forhold mellom samboere og samfunnet.

Mange ord om historien bakom nordisk lovsamarbeid er overflødig. De nordiske landene har en lang og velkjent tradisjon omkring samarbeidet innenfor familieretten der førte blandt annet til felles lovprosjekter om ekteskap i de forrige århundre. Nordisk samarbeide har hatt til formål å skape rettslikhet og det nordiske juristmøtet har alltid vært en påvirkende faktor i dette samarbeidet. Et av diskusjonseminene på juristmøtet i 1975 var «den papirløse familie»¹, i 1981 var det et sektionsmøte om ektefellers og fast samboeres formueforhold² og i 2002 et om «Förändrat familjemönster – finns det behov av nya regler om egendomsordning och arv?»³

1 Referent var Inger Margarethe Pedersen fra Danmark og korreferent var Kirsti Bull fra Norge.

2 Referent var Guðrún Erlendsdóttir fra Island og korreferent var Anja Tulenheimo-Takki fra Finland.

3 Referent var Lára V. Júlíusdóttir fra Island og korreferent var Jørgen Norgaard fra Danmark.

Opp gjennom årene har vi hatt flere utredninger og atskillige lovendringer på dette lovområde i alle de fleste nordiske landene. Vi har også fått mangfoldige rettsavgjørelser om oppgjør ved samlivsbrudd. I dag er situasjonen i de nordiske landene preget av ulike rettshensyn og løsninger som atskiller seg avgjørende fra hinanden. Dagens oppgjørssystem i de fleste landene er i mesteparten basert på skjønn og resultater er vanskelig å forutse.

Det er derfor av stor interesse og meget relevant å ta opp emnet om samboeres rettsstilling i Norden her på dette sted. En særskilt gode grunn til å ta opp diskusjonen nu er det faglige projekt om *Nordisk samboerrett* som nylig har kommet frem til omfattende og inspirerende resultater.

Hovedformålet med denne artikkelen er å gjøre rede for noen av de mest vesentlige resultatene av dette nordiske forskningsprosjektet. Jeg vil begynne med en kort oversikt over samboerskap og rettsutvikling. Deretter retter jeg søkelyset mot rettsstillingen i de enkelte nordiske lande. Her vil jeg legge avgjørende vekt på oppgjør ved samlivsbrudd på den ene side og gjenlevende samboers rettsstilling på den andre side. Til sist er det på tide å oppsumere de prinsippene om samboers rettsstilling den nordiske faggruppen har utarbeidet og som oppstilles her som teser til diskusjon.

2. Om samboere og samboerskap

2.1 Hvad er samboerskap?

Det finnes ingen entydig definisjon av samboerskap i det nordiske landene. Samboere forstås generelt som to personer som lever i stabile ekteskapslignende forhold.⁴ Samboerskap er uavhengig av kjønn og kjennetegnes ofte ved at de to personer bor sammen. Felles folkeregisteradresse er dog ikke avgjørende for samboerens rettsstilling og definisjonen omfatter mange variasjoner av nærhet, samliv og fellesskap.

Til forskjell fra ekteskapsinngåelse, separasjon og skilsmisse finnes det ikke noen formelle regler eller kriterier å følge om man vil konstatere når samboerskap blir etablert og når det blir oppløst. Derfor er det svært å finne statistikk som kan gi fullstendige opplysninger om andel samboere i de enkelte landene.

2.2. Ulike typer samboere

Årsakene til at noen blir samboere er mangfoldige og samboerskap omfatter derfor et vidt spekter av følelsesmessig og økonomisk tilknytning mellom partene. Noen par ligner mest på to enslige som uforpliktende bor sammen mens andre kan sidestilles ektepar med felles livsmønstre, økonomi og forventninger. I dag bor nesten alle unge mennesker sammen i en periode før de gifter seg, men grensen mellom samboerskap som prøveordning og mer varige samboerforhold er flytende.⁵

Ingrid Lund-Andersen inndeler samboere i fem hovedtyper av familieforhold.⁶

⁴ For eksempel NOU 1999:25 *Samboerne og samfunnet*.

⁵ NOU 2014:1 *Ny arvelov*, p 43. Også Göran Lind, «Utvecklingen av samboförhållanden och samboerätten i Norden», *Nordisk samboerrett*. Oslo 2014 (manuskript – kap 1).

⁶ Ingrid Lund-Andersen, *Familieøkonomien*. Samlevendes retsforhold, ægtefællers retsforhold, retspolitik, København 2011, s. 51-57. Samme inndeling finnes i NOU 2014:1, s. 43-45.

- Unge par under 25 år.

Fleste som bor sammen under 25 år er samboere. Karakteristisk for unge samboere er at bruddfrekvensen er høy, partene har begrensede økonomiske midler og at parterne selv ofte ikke anser forholdet som ekteskapslignende.⁷

- Unge samboere med felles barn.

Barn født i samboerforhold er vanlige til brede lag av befolkningen i de nordiske landene. En stor gruppe samboere forblir ugifte selvom de har fått felles barn. I noen tilfeller tar forholdet raskt slutt etter barnets fødsel. Karakteristisk for unge samboere med felles barn som holder ut er at forholdet endrer seg og får en mer ekteskapslignende karakter med tettere fellesskap, flere felles økonomiske forpliktelser og mer arbeidsfordeling.⁸

- Middeldrende samboere med eller uten felles barn.

De fleste av samboerne er yngre personer og samboerandelen synker med årsklassene. I noen tilfeller begrunnes samboerskap blant middeldrende på et bevisst fravalg av ekteskap og noen har innrettet seg med samboeravtaler og arvepakter. Karakteristisk for langvarige samboerskap mellom middeldrende er dessuten at parterne har ofte felles barn, større økonomiske midler og forpliktelser og sammenvevd økonomi.⁹

- Samboere i sammensatte familier

Skilsmisse og samlivsbrudd er vanlige i de nordiske landene og mange etablerer seg i ny samliv på hver sin kant, de er ofte med hver sitt barn og får et eller flere felles barn i samlivet. Sammensatte familier øker sannsynligvis i takt med stigendelevealder, velferd og livskvalitet. I denne gruppen kan man også forvente et visst fravalg av ekteskap og også mer kunnskap om rettsregler og betydningen av eierforhold, avtaler og deling. Karakteristisk er dog at det vil i slik samboerskap gradvis utvikle seg gjensidige forpliktelser og en sammenblandet økonomi.¹⁰

- Eldre samboere

Samboerskap har gradvis blitt mer vanlig i eldre deler av befolkningen. Selvom det fortsatt er svært få samboere i de høyeste aldersgruppene er antal eldre samboere klart stigende i de nordiske landene.¹¹ De som er eldre og etablere sig i nye samliv har typisk voksne særkullsbarn og ingen felles barn. De har ofte atskilt økonomi og er mer bevisste enn de yngre på hvem som eier hvad. Nogle samboere i denne kategorien sitter i uskifte og vil ønske å begunstige egne barn fremfor samboeren. På den måten kan juridiske betraktninger ligge bak fravalg av ekteskap.¹²

7 NOU 2014:1, s. 43–44.

8 NOU 2014:1, s. 44.

9 NOU 2014:1, s. 44.

10 NOU 2014:1, s. 44–45.

11 For eksempel Hrefna Friðriksdóttir, «Arverettslige utviklingstrekk i Island», i Thomas Eeg (red.) *Samfunnsutvikling og arverettslige utfordringer*, Oslo 2013.

12 NOU 2014:1, s. 45.

3. Generelt om rettsutviklingen i Norden

3.1 Generelle utviklingstrekk

I dag har samboerskap ekstra sterk stilling i de nordiske landene og er mer vanlig i Norden enn ellers i Europa.¹³ Fram til og etter midten av det forrige århundret var rettsstillingen for samboere dog stort sett den samme som for to enslige, både på det offentligrettslige og det privatrettslige området. Gradvis fik alle de nordiske landene enkelte spredte justeringer og endringer i lovgivningen.¹⁴

Lovreglenes fremvekst og utvikling har først og fremst vært på det offentligrettslige området. Dette henger sammen med ideologien omkring den nordiska velferdsmodellen hvor samfunnet tar økt ansvar for individenes og familiens omsorg og velferd. Grunnhensyn er at samfunnets økonomiske støtte bør være den samme for alle som lever i sammenlikkbare situasjoner. Utvikling av lovregler på det offentligrettslige området motiveres av hensyn til at den som har en samboer til å dele hushold og boutgifter med, ikke har samme behov for stønad som en reelt enslig. Samfunnets oppgave blir i rettslig henseende å legge til rette slik at tjenestetilbud og stønadsordning blir i større grad tilpasset folks faktiske samlivsmønster og i mindre grad folks formell samlivsstatus. Dette betyr at bestemte grupper samboere behandles på samme måte som ektepar, blant annet i hensyn til økonomisk stønad for foreldre og i noen grad trygderettigheter.¹⁵

Det har vært en betydelig tilbakeholdenhet med å anvende de samme regler for samboere og for ektefeller på det privatrettslige området, først og fremst innenfor den tradisjonelle familie- og arveretten.¹⁶ Enkelte er klart i mot en slik lovregulering fordi de mener at det vil undergrave ekteskapet. Motstand går også ut på valg av ulike samlivsformer, nærmere at ugifte samboere har nettopp valgt denne samlivsformen for å unngå ekteskapets rettsvirkninger.¹⁷ Utvikling har vært preget av å finne en balanse mellom hensyn til individets frihed på den ene siden og hensyn til fellesskap og beskyttelse på den annen.¹⁸ Problematikken behandles nærmere i avsnitt 5.2.

Når vi får et overblikk over rettsutviklingen i de nordiske landene ser vi åpenbart at det er store forskjeller mellom landene på det privatrettslige området. Dette gjelder særlig de rettslige løsninger for deling av formue med samlivets ophør og for den gjenlevende samboers arverettslige situasjon. Regulering har funnet sted delvis ved lovgivning og delvis ved atskillige rettsavgjørelser om oppgjør ved samlivsbrudd. I saker om samboeres økonomiske forhold har domstolene anvendt alminnelige formuerettslige begreper, for eksempel om eierforhold og sameie og i noen grad forutsetninger og berikelse. Begreperne har dog vært fortolket i en familierettslig kontekst og vi ser en utvikling av en slags familieformuerett i

13 Island er det første landet hvor samboerskap ble allment utbredt, blandt de andre var Sverige og Danmark de førende landene. I dag er situasjonen i de nordiske landene i den henseende mer preget av likhet, NOU 1999:25, s. 73.

14 I Sverige for eksempel har samboere som lever i ekteskapslignende forhold vært likestilt med ektefeller på det trygderettslige området helt siden 1946, Se nærmere Göran Lind, «Utvecklingen av samboförhållanden och samborätten i Norden», kap 1.3.

15 Se nærmere Göran Lind, «Utvecklingen av samboförhållanden och samborätten i Norden», kap. 1.3 og Anna Singer, «Samboendets föräldrarättsliga relevans», *Nordisk samboerrett*, Oslo 2014 (manuskript – kap. 5.4).

16 Her kan det nevnes at samboere og ektefeller er i stor grad likestilt i forsikringsretten.

17 Kristi Stom Bull: *Ugift samliv*, Oslo 1990, s. 23.

18 For eksempel Ingrid Lund-Andersen: *Familieøkonomien*, s. 69–75.

ugifte samlivsforhold. Problemet er at domstolenes bruk og fortolkninger av formueretlige begreper er mye forskjellig i de nordiske landene.¹⁹

3.2 Utvikling i de enkelte lande

I dette avsnitt er det gjengitt en del av de nordiske landenes utredninger fra de siste årrække og de viktigste lovendringer i hvert enkelt land.²⁰

I 1969 ble det oppnevnt et utvalg i *Sverige* til å utrede behov for lov om samboerskap. Allerede i 1973 var Sverige den første av de nordiske landene som fikk egen lov om ugifte samboeres felles bolig (lag 1973:651 om ogifta samboendes gemensamma bostad). Denne loven ble erstattet av den første egentlige «sambolagen» i 1987 (sambolagen 1987:232 om sambors gemensamma hem). Loven inneholdte regler om deling ved oppløsning av samboerskap og om samboers rett til i visse tilfeller å overta en bolig som ikke inngikk i bodelingen. I tillegg hadde loven regler om innskrenkninger i rådighetsrett over det felles hjemmet.²¹ Sverige fikk en ny utredning i 1999 og en ny sambolag i 2003 (sambolag 2003:376).²² Sverige står i en særstilling som det eneste landet som har lovregler om fordeling av visse aktiver mellom samboere. Sambolagen inneholder også en bestemt arverettslig beskyttelsesregel av gjenslevede samboere.²³

Norge fikk en delutredning fra ekteskapsutvalget i 1980 om samliv uten vigsel.²⁴ Flertallet fant et klart behov for visse lovendringer for samboere og foreslo å innføre en lov om ugifte samboendes rett til felles bolig ved samlivsbrudd. I 1988 ble det foreslått lovregler om rett til bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører og den utredning dannet grunnlag for lov 4. juli 1991 nr. 45 (husstandsfellesskapsloven).²⁵ Loven regulerer enkelte spørsmål ved opphør av husstandsfellesskap og gjelder ikke bare for samboere, men for alle voksne personer som har bodd sammen uten å være gift. I 1996 ble det oppnevnt et samboerutvalg i Norge til å utrede problemstillinger omkring samboerskap. NOU 1999:25 *Samboerne og samfunnet* gir en omfattende drøftelse av samboernes stilling på en rekke rettsområder. Utvalget foreslo flere reformer innen familie- og arveretten, men gikk ikke inn for regler om bodeling eller arverett for samboere.²⁶ Utredningen ble fulgt opp av regjeringen med St.meld. nr. 29 (2002–2003) *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap*. Meldingen drøftet en rekke sider ved rettsstillingen for samboere. Regjeringens gikk ikke inn for en likestilling av ekteskap og samboerskap på generelt grunnlag, men det ble foreslått å videreføre lovregulering på bestemte rettsområder. På bakgrunn av en bred politisk støtte for styrking av samboeres arverettigheter, satte regjeringen i gang videre arbeid. Den norske arveloven 3. mars 1972 nr. 5 ble endret ved lov 19. desember 2008 nr. 112 og Norge står i en særstilling med bestemt lovfestet arverett

19 Ingrid Lund-Andersen, «Rettspolitiske overvejelser – prinsipper for regulering af ugifte samlevendes forhold» *Nordisk samboerrett*, Oslo 2014 (manuskript – kap. 7).

20 Avsnittet bygger i stor grad på Göran Lind, «Utvecklingen av samboförhållanden och samborätten i Norden», kap 1.

21 SOU 1981:85. *Äktenskapsbalk*. I 1987 ble det vedtatt egen lov 1987:813 om homofile samboere. Det var presisert i loven at samboloven skulle gjelde for homofile samboere, sammen med enkelte bestemmelser i andre lover.

22 SOU 1999:104. *Nya samboregler*.

23 Den «lilla basebelopsregeln», se nærmere i avsnitt 4.2.3.

24 NOU 1980:50 *Om enkelte lovregler i tilknytning til samliv uten vigsel («papirløst ekteskap»)*.

25 NOU 1988:12 *Husstandsfellesskap*.

26 Se også NOU 2014:1, s. 45.

og rett til uskifte for samboere.²⁷ Arvelovutvalg ble oppnevnt i Norge i 2011 og kom med sin utredning og forslag til ny arvelov i 2014. Utvalget foreslår at samboere likestilles arverettslig med ektefeller.²⁸

Danmark fikk en delutredning fra den danske ekteskapsutvalget i 1974 om samboerskap og ekteskap.²⁹ I utredningen kartlegges samboernes stilling på en rekke rettsområder. I en senere utredning fra 1980 finnes der en klar holdning til ikke å likestille ekteskap og samboerskap på generelt grunnlag.³⁰ Det danske arvelovsutvalget foreslår prinsipielt i sin utredning fra 2006 at i lys av samfunnsutviklingen og samboendes behov burde der innføres bestemt legalarverett for samboere.³¹ Dette ble ikke fulgt up i den danske forslag til ny arvelov.³² Det var derimot åpnet for at samboere ved testament kan gi hverandre samme arverettslige stilling som ektefeller med fullstendig særreie.³³

I *Finland* finnes det et forslag om rett til bidrag ved samlivsbrudd fra 1983, men dette ble ikke fulgt opp i form av lovendringer.³⁴ Behovet for en arverettslig beskyttelse for gjenlevende samboer drøftedes i en utredning fra 2004.³⁵ I 2008 ble det oppnevnt et utvalg i Finland til å utrede problemstillinger omkring deling ved samlivsbrudd samt samboers arverettslige stilling. Utvalget foreslo å innføre lov om oppløsning av felles hushold.³⁶ Finland fikk en ny lov i 2011 (lag 2011:26 om oppløsning av sambors *gemensamma hushåll*). Målet er ikke å likestille samboere og ektefeller. Loven inneholder ikke en fordelingsregel som den svenske sambolagen og ingen arvsrett. Ifølge loven er der en presumpsjon om sameje av løsøre i samboerskap og en mulighet til bedømmelse av kompensasjon ved samlivsbrudd.³⁷ I den finske arveloven innføres det videre noen regler som gir en gjenlevende samboer bestemt økonomisk trygghet.

Island fikk en utredning i 2001 som innebærer en kartlegging av samboernes stilling på en rekke rettsområder.³⁸ Island hadde formulert en egen registreringsordning for samboere og i 2006 innførtes lovfestede regler om registreringsordningen.³⁹ Målet var å innføre tydelige regler om når samboerskap blir etablert og når det blir oppløst. Registrering likestiller ikke samboere og ektefeller og er ikke avgjørende for samboerens rettsstilling generelt sett. Registrering er dog en betingelse for samboeres rettigheter og rettsstilling på enkelte områder.⁴⁰ Island har ingen lovfestede regler om økonomisk oppgjør ved samlivsbrudd eller om arverett for samboere.⁴¹

27 Ot. prp. nr. 73 (2007–2008) *Om lov om endringer i areveloven mv. (arv og uskifte for samboere)*.

28 NOU 2014:1 *Ny arvelov*.

29 Betænkning nr. 720/1974 *Samliv og ægteskab*.

30 Betænkning nr. 915/1980 *Samliv uden ægteskab I*. Samme resultater finnes i Betænkning nr. 989/1983 *Samliv uden ægteskab II*.

31 Betænkning nr. 1473/2006 *Om revision af arvelovgivningene mv.*

32 *Forslag til arvelov*, L 100, 2006-07.

33 Arveloven nr. 515 fra 2007, se nærmere i avsnit 4.2.3. Også Marianne Holdgaard, «Arveloven – hvad var den reelle begrundelse for ændringen?» *U.2009B*, s. 318.

34 Göran Lind, «Utvecklingen av samboförhållanden och samborätten i Norden», kap 1.3.4.

35 Betänkande nr. 2004:6. *Behovet av en ärvdabalksreform*.

36 Betänkande nr. 2008:10. *Upplösning av gemensamt hushåll när ett samboförhållande upphör*.

37 RP 37/2010 rd. Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om upplösning av sambors gemensamma hushåll och om ändring av vissa lagar som har samband med den.

38 *Skýrsla um réttarstöðu sambúðarfólks*, Alþt. 2000-2001, A-deild, s. 3950.

39 Lov nr. 65/2006 om endringer i atskillige lover.

40 Se for eksempel om den islanske barneloven i Anna Singer, «Samboendets fördärrättsliga relevans», kapitel 5.2.2.

41 Hrefna Friðriksdóttir, «Munur á hjúskap og óvígðri sambúð», *Úlfjótur* 2012, s. 149–189.

4. Rettsstillingen i Norden

4.1 Rettslig definisjon av samboere

Samboerskap er ikke et universelt rettslig begrep i nordisk lovgivning. Vurdering av likebehandling av samboere med ektepar og lovregler om samboeres rettigheter og forplikelser avgrenser seg generelt sett til stabile, ekteskapslignende samboerforhold. Personer som er så nært beslektaet at de ikke kan inngå ekteskap med hverandre anses derfor generelt ikke som samboere.

Kriteriet «ekteskapslignende» er vag og omfatter subjektive elementer.⁴² Rettstekniske hensyn tilsier at avgrensningskriterier for samboerskaps rettsvirkninger bør være så objektive og lett konstaterbare som mulig. Nærmere kriterier for hvem som omfattes varierer fra regel til regel i de enkelte lovområder i hvert av de nordiske landene. Lovregler legger ofte til grunn ytterligere krav om at samboerskap har vart en viss tid, og/eller at samboere har eller venter et felles barn.

Varighet kan være svært å dokumentere med hensyn til at vi ikke har noe klart starttidspunkt og sluttidspunkt for samboerskapet. Krav om felles barn er et retts teknisk enkelt tilknytningskriterium. Kriteriet er også valgt fordi samboere med felles barn ses som en mer ensartet gruppe enn samboere uten felles barn.

En mulig løsning ville være å innføre en spesiell registreringsordning eller kreve felles folkeregisteradresse som avgjørende for samboerens rettsstilling. Problemet er at registreringsordninger er i strid med de grunnleggende idealer om likestilling av par i sammenlignbare situasjoner, som samboeres rettsstilling innenom de offentlige område bygger på. En registreringsordning kan dog heller ikke forventes å fange opp alle samboere som har behov for beskyttelse i familie- og arverettslige spørsmål.⁴³ Felles folkeregisteradresse kan dog være et viktig bevismiddel for samboerskapets eksistens og for når det ble etablert.

4.2 Det økonomiske forholdet mellom samboere

4.2.1 Under samboerforholdet

Mange rettsspørsmål er aktuelle mens samboerskap varer, for eksempel om hvem eier hvad og er ansvarlig for gjeld, om rådighet over enkelte gjenstander og om avtalefriheten. Disse problemstillingene vil ikke drøftes her i sin helhet.⁴⁴ Grunnleggende er at formuesforholdet mellom samboere er i stor grad regulert av alminnelige formuerettslige prinsipper og de særlige regler som gjelder for ektefeller anvendes ikke.⁴⁵

På noen områder finnes særskilte regler i lov og andre prinsipper har vokst frem i rettspraksis. Helt inntil nylig hadde ingen av de nordiske landene innført rettslig underholdsplikt mellom samboere under samboerskapet eller bidragsplikt etter at samboerskapet har opphørt. Det er derfor interessant å nevne at fra 1. januar 2014 trådte i kraft i Danmark lovregler om

42 Se NJA 1994 s. 256 for hva som kan anses å være et samliv.

43 SOU 1999:104 s. 184; NOU 1999:25, s. 11 og NOU 2014:1, s. 52.

44 Se nærmere Margareta Brattström, «Egendomsförhållanden under bestående samboende», *Nordisk samboerrett*, Oslo 2014 (manuskript – kap. 2).

45 Se nærmere Peter Lødrup og Tone Sverdrup, *Familieretten* 7. utgave, Oslo 2011, s. 337-345; Anders Agell & Margareta Brattström, *Aktenskap Samboende Partnerskap*, Uppsala 2011 s. 254-269 og Ingrid Lund-Andersen, *Familieøkonomien*, 2011.

kontanthjelp som bygger på at samboere har en gjensidig plikt til å forsørge hverandre.⁴⁶ I henhold til lovgivning må det også nevnes at ifølge den svenske samboloven 23 § har samboere ikke en fri disposisjonsrett over de eiendeler som er til gjenstand for deling eller overtakelse ved samlivsbrudd. Denne bestemmelsen samsvarer i stor grad de som gjelder for ektefeller i de andre nordiske landene. Her kan også nevnes reglen i den finske samboloven 6 § om presumption om samboeres sameie av løsøre.

Fra rettspraksis er det viktig å nevne særskilte prinsipper om stiftelse av sameie som også har anvendelse ved samlivsbrudd. Den alminnelige utgangspunkt er at den, eller de samboere, som er avtalepart blir eiere. Registrering av eierforholdene kan dog give et skjevt bilde av hvordan samboere har bidratt til anskaffelsen. Med hensyn til dette har det utviklet gjennom rettspraksis i noen grad et eget familierettslig ervervsgrunnlag for sameie for ektefeller og samboere.⁴⁷

I *Sverige, Norge og Island* finnes der relativt vidtgående prinsipper om fastlegging av sameiendomsrett til samboernes eiendeler. I *Sverige* kan sameie ha sitt grunnlag i prinsippet om *dold sameie* (*dold samäganderätt*). Reglen har sin utforming i svensk rettspraksis fra 1980-tallet, primært som et familierettslig prinsipp. Betingelsen for anerkjennelse av dold sameie er en presumsjon om en felles partsvilje i at eiendommen skulle være i sameie. Dette forutsetter at eiendom erverves til felles bruk og at den som ikke er formell eier yter direkte bidrag på kjøpstidspunktet.⁴⁸ I *Norge og Island* kan sameie ha grunnlag i partenes direkte og indirekte bidrag til ervervet. Hvorvidt sameie er stiftet, beror på en skjønnsmessig helhetsvurdering av bidragenes størrelse og graden av fellesprosjekt.⁴⁹ I *Danmark* fastlegges eierforholdet først og fremst med grunnlag i avtalekonstruksjonen.⁵⁰ I *Finland* er stillingen lidt uklår.⁵¹

4.2.2 Ved samboerforholdets opphør

Samboeres rettsstilling ved brudd i samboerskap står i skarp kontrast til det lovregulerte økonomiske oppgjøret ved separasjon og skilsmisse. Ved samlivsbrudd bestemmes oppgjøret generelt av alminnelige formuerettslige regler og utgangspunktet er at hver av samboerne beholder sine eiendeler og sin gjeld. I det fleste tilfeller aftaler samboere selv hvorledes en deling skal foretas og partene står fritt til å avtale det oppgjøret de ønsker.

Hvis der oppstår uenigheter mellom samboere, er der i Norden en avgjørende skillelinje mellom hvorvidt den økonomiske oppgjøret ved samboerforholdets opphør reguleres av lovgivning eller er overlatt til domstolenes vurderinger.⁵²

46 Lov om ændring af lov om aktiv socialpolitik m.m. nr. 894 af. 4 juli 2013. Loven gjelder for samboere som er fylt 25 år og lever i ekteskapslignende forhold, således at en samboer ikke kan få kontanthjelp fra det offentlige hvis den andre samboeren har midler til å forsørge vedkommende.

47 Se nærmere om sameie i Tone Sverdrup, *Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv*. Oslo 1997.

48 Margareta Brattström, «Egendomsförhållanden under bestående samboende», kap. 2.2.3.

49 Tone Sverdrup, «Samboerforholdets rettslige egenart og behovet for lovgivning», *Nordisk samboerrett*, Oslo 2014 (manuskript – kap. 6.2.2) og Margareta Brattström, «Egendomsförhållanden under bestående samboende», kap. 2.2.4.

50 I UfR 1980.480 H avviste Høyesterett tidligere bruk av prinsipper om vidtgående sameie for samboere, se Ingrid Lund-Andersen, *Familieøkonomien*, s. 255.

51 I finsk rettspraksis finnes hittil eksempler på samsvarande utvikling som i Sverige, men også andre som holder seg til avtalemодellen på lik måte og i Danmark, se Margareta Brattström, «Egendomsförhållanden under bestående samboende», kap. 2.2.2 og 2.2.3.

52 Dette avsnitt bygger i stor grad på Ingrid Lund-Andersen, «Det økonomiske oppgør ved samlivets opphør», *Nordisk samboerrett*, Oslo 2014 (manuskript – kap. 3).

Sverige var i mange år det eneste nordiske land, der hadde en særskilt lov om samboers økonomiske oppgjør ved samlivsbrudd og *Sverige* er det eneste landet i Norden hvor det skjer en likedeling av bestemte verdier ved samlivsbrudd. Målet med den svenske sambolagen er å gi en minimumsbeskyttelse for samboerne ved samboerforholdets opphør.⁵³ Loven gjelder for samboere som «stadigvarende bor tilsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll», 1 §. Her vurderes, om parterne har haft et visst økonomisk fellesskap, om de har et felles barn, og om de har samme folkeregisteradresse. Samboerskapets varighet er også viktig, normalt skal det have varet ikke kortere tid en omkring 6 måneder.⁵⁴ Ifølge sambolagens 8 § er det nettoverdien av «samboegendom» som deles. Samboegendom består av «sambors gemensamma bostad och bohag» og det sentrale vilkåret er at eiendelene er anskaffet med sikte på felles bruk, 4–7 §§.⁵⁵ Utenfor er eiendeler som samboere kommer med inn i samboerskapet og eiendeler som samboere får i arv og gave med viss vilkår.⁵⁶ Nettoverdien av samboegendom deles etter de samme prinsipper som gjelder for deling af ektefelles felleseje. Det grunnleggende utgangspunkt er likedeling, men samboere kan også kreve skjevdeling dersom likedeling vil føre til et urimelig resultat. Samboere kan avtale ordninger som fraviker sambolagens regler.

Den *finske* loven fra 2011 om oppløsning af samboernes felles husholdning gjelder for samboere som har bodd sammen i mer enn fem år aller har/har hatt et felles barn. Som allerede nevnt inneholder loven en presumptionsregel om sameie av løsøre. Samtidig bygger loven ikke på noen form av likedeling, men legger i stedet til grunn en mulighet til å bli tilkjent godtgjørelse – med henvisning til prinsipper om ugrunnet berikelse.⁵⁷

De andre nordiske landene har hverken lovregler om deling eller om godtgjørelse. Her er samboers rettsstilling i det vesentlige utviklet av rettspraksis. Det viktigste er å fastslå hvem av samboerne som eier de enkelte eiendeler og om de er i eneeie eller i sameie. Her anvender domstolene i de respektive landene de allerede nevnte formuerettslige eller familierettslige prinsippene om ervervsgrunnlag for sameie for samboere.

Samtidig har særskilte krav om vederlag eller kompensasjon blitt utviklet gjennom rettspraksis. I *Danmark* er der en mulighet til å bli tilkjent kompensasjon med hensyn til berikelses- og forutsetningssynspunkter.⁵⁸ Regelen har en begrenset rekkevidde, først og fremst fordi det krever økonomisk bidrag og det ser ut til at bidrag i form av hus- og omsorgsarbeid bare kompenseres hvis det er av ekstraordinær karakter.⁵⁹ I *Norge* og *Island* kan direkte og indirekte ervervsbidrag i større grad stifte medeiendomsrett. Det er dog ikke alltid mulig å få dom om sameie selv for en samboer som har ytet betydelige bidrag. I *Norge* kan der tilkjennes

53 SOU 1999:104; Anders Agell og Margareta Brattström, *Äktenskap Samboende Partnerskap*, Uppsala 2011, s. 262–263; Göran Lind, *Sambolagen m.m.*, Stockholm 2013 s. 36–39.

54 Ingrid Lund-Andersen, «Det økonomiske oppgjør ved samlivets ophør», kap.3.3.1.

55 I sambolagen finnes der også regler om rett til å overta bestemte eiendeler. Ifølge den *norske* husstandsfellesskapsloven har en samboer også i spesielle tilfeller rett til å overta felles bolig og innbo som helt eller delvis tilhørte den andre. Loven gjelder bare rett til å overta eiendeler og regulerer ikke overføring av økonomiske verdier. Den som får rett til overta en eiendel, må som utgangspunkt betale markedsverdi for den, NOU 1999:25 s. 48 (punkt 5.4.2)

56 Prinsippene om dold sameie kan anvendes om eiendeler som ikke faller inn under sambolagen, se nærmere Göran Lind, *Sambolagen m.m.*, s. 288–318.

57 Se Helsingfors hovrätt 293.9.2013 Nro 2512 Drno S 12/3203 og Ingrid Lund-Andersen, «Det økonomiske oppgjør ved samlivets ophør», kap. 3.3.2.

58 Høyesterett oppstilte nærmere betingelser i U 1985.607 H.

59 Se Ingrid Lund-Andersen, «Det økonomiske oppgjør ved samlivets ophør», kap. 3.3.3 og Ingrid Lund-Andersen, *Familieøkonomien*, s. 380-381 og s. 424-425.

vederlag basert på alminnelig berikelses-, restitusjons- og rimelighetsbetraktninger, men det følger av rettspraksis at vederlag bare tilkjennes unntaksvis og beløpene er lave.⁶⁰ I *islandsk* rettspraksis finnes der rettsavgjørelser om vederlag, men rettsutviklingen mangler prinsipielt grunnlag.⁶¹

Alle de domstolsskapte reguleringene om ervervsgrunnlag for sameie, godtgjørelse, kompensasjon og vederlag er nok i stor utstrekning vage og skjønsmessige. Det er klart at de nordiske lovregler og andre reguleringer kan lede til svært ulike resultater i de ulike landene.⁶²

4.2.3 Gjenlevende samboers rettsstilling

Rettsmekanismer der gjelder for samlivsbrudd, dvs lovfestede og domstolsskapte regler om deling, sameie, godtgjørelse, kompensasjon og vederlag, kommer gjenlevende samboer til gode i et skifteoppgjør etter en samboers død. Livsforsikringer og pensjonsordninger er også viktige virkemidler for samboere til å sikre hverandre ved dødsfall.⁶³ I dette avsnitt vil søkelyset bli rettet mot arveretten, testasjonsrett og rett til uskifte.⁶⁴

I lang tid var det felles for de nordiske landene at samboere ikke hadde lovfestet rett til arv etter hverandre og ikke rett til å sitte i uskiftet bo. Samboerne hadde kun den mulighet å sikre hverandre arverett ved testament. Ingen av de nordiske landene har likestilt ektefeller og samboere arverettslig.⁶⁵ I de siste årene har det imidlertid vært lovforslag om å styrke gjenlevende samboers rettsstilling og vedtatt lovendringer i flere av de nordiske landene.⁶⁶ I dag er beskyttelsen som gis i de nordiske landene svært forskjellig både i art og i omfang.

Norge har kommet lengst når det gjelder arverettslig beskyttelse. Med endringer i arveloven det trådte i kraft 1. juli 2009 fikk samboere som har, har hatt eller venter felles barn, en begrenset legalarverett som går foran pliktandel (4G)⁶⁷ og rett til uskifte med bestemte aktiva, § 28c.⁶⁸ Arveretten og rett til uskifte kan dog begrenses ved testament. Samboere som ikke har felles barn, men som har bodd sammen i minst fem år, fikk samtidig utvidet

60 Se Ingrid Lund-Andersen, «Det økonomiske oppgør ved samlivets ophør», kap. 3.3.5. To nylige dommer er illustrerende, Rt. 2011 s. 1168 og Rt. 2011 s. 1176, se Tone Sverdrup, «Vederlagskrav og lemping i samboerforhold – to nye høyesterettsdommer», *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernsrettslige spørsmål*, 2011, s. 323.

61 Her kan nevnes Hrd. 2004:1981, se nærmere Ingrid Lund-Andersen, «Det økonomiske oppgør ved samlivets ophør», kap. 3.3.7.

62 Se en sammenliknende analyse i Ingrid Lund-Andersen, «Det økonomiske oppgør ved samlivets ophør», kap. 3.3.9, hvor det konstateres at en kvinnes rettstilling i en konkret dansk sak, TFA 2010.221 V, ville med stor sannsynlighet bli bedre i de andre nordiske landene.

63 De moderne forsikringsavtalelovene har gått bort fra den arverettslige modellen og over til en særskilt forsikringsrettslig eller avtalerettslig model, se nærmere John Asland, «Gjenlevende samboers rettsstilling», *Nordisk samboerrett*, Oslo 2014 (manuskript – kap. 4.8.). Regler om arveavgift har også betydning for gjenlevende. *Norge* og *Sverige* har helt avskaffet arveavgiften. I *Danmark* finnes der en arveavgiftsnedsettelse og i *Finland* og *Island* en arveavgiftsunntak for samboere.

64 Dette avsnitt bygger i stor grad på John Asland, «Gjenlevende samboers rettsstilling», kap. 4.

65 NOU 2014:1 *foreslår nu slik likestilling*.

66 Se nærmere John Asland, *Uskifte*, Oslo 2008 s. 471–520; Thomas Eeg, «Samboernes arve- og uskifterettslige stilling», *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernsrettslige spørsmål* 2010 s. 25–60; Ingrid Lund-Andersen, *Familieøkonomien*, 2011; Peter Lødrup & John Asland, *Arverett*, Oslo 2012, s. 60–63; Anders Agell & Margareta Brattström; Äktenskap Samboende Partnerskap, Uppsala 2011 s. 286–289; Margareta Brattström & Anna Singer, *Rätt arv*, Uppsala 2011 s. 84–88 og Hrefna Friðriksdóttir, «Arverettslige utviklingstrekk i Island», s. 50–52

67 4G = 4 ganger folketrygdens grunnbeløp. Grunnbeløpet for 2014 er NOK 88 370.

68 Uskifteretten omfatter i utgangspunktet felles bolig og innbo samt bil og fritidsbolig som tjente til felles bruk for samboerne, men den kan utvides ved testament, § 28 c. Gjenlevende blir personlig ansvarlig for avdødes forpliktelser, § 28 d.

testasjonskompetanse (inntil 4G) på bekostning av sine særkullsbarn.⁶⁹

Danmark har heller ikke legalarverett for samboere, til tross for at dette ble foreslått i 2006.⁷⁰ I den nye danske arveloven fra 2007 fikk samboere⁷¹ utvidet testasjonskompetanse på bekostning av livsarvingenes tvangsarv, § 87.⁷² Det er imidlertid ikke adgang til å bestemme at den gjenlevende skal kunne sitte i uskiftet bo.

I *Sverige* er det ingen legalarverett for samboere, men gjenlevende samboer har et visst vern gjennom sambolagen. For det første tilkommer retten til å kreve skifte eller til å overta bolig og innbo bare gjenlevende samboer, 18 §. Likedelingsreglene av «samboegendom» begunstiger den økonomisk svakere part mens den formelle eier av samboegendom kan la være å kreve skifte. For det andre er en av bodelingsreglene i sambolagen den såkalte «lilla basbeloppsregeln», 18 § 2 st. Gjenlevende samboer har ved delingen av samboegendom rett til å få på sin andel, så store verdier at det tilsvarende ganger basbeloppet i «sosialförsäkringslagen».⁷³

I *Finland* har heller ikke samboere legalarverett. Ifølge nylige endringer av finske arveloven kan gjenlevende samboer få et behovsprøvd bidrag fra dødsboet for at forsørgelsen skal kunne trygges.⁷⁴

Island har ingen arvelovgivning til beskyttelse av gjenlevende samboer.

5. Nye nordiske prinsipper om samboeres rettsstilling

5.1 Samarbeide om nordisk samboerrett

Generelt etterstreber de nordiske landene enhetlige regler i Norden på privatrettens område. I henhold til samboerforhold står vi overfor likelydende problemer og det er klart at like regler vil kunne ha stor nytte. Homogen regelsæt vil gjøre flytning fra et land til annet enklere og sammenbragt lærdom vil kunne påvirke fremtidig utvikling.

En nordisk faggruppe, sammensatt av åtte professorer, har i de siste årene jobbet sammen med det formål å få oversikt over nordisk samboerrett.⁷⁵ I boken *Nordisk Samboerrett* finner vi også faggruppens rettspolitiske overvejelser og felles holdninger i form av veiledende prinsipper om samboers rettsstilling i fremtiden.⁷⁶ Disse prinsipper er tenkt som inspirasjon for lovgivere til fremtidig lovreformer. De fremsettes her som teser til diskusjon.⁷⁷

69 Arveloven § 28 a definerer som samboerskap at «to personer over 18 år, som korrer er gift, registrert partner eller sambuar med andre, lever saman i eit ekteskapsliknande forhold».

70 Det danske arvelovsutvalget foreslo en legalarverett på ¼ av dødsboet, men maksimalt DKK 500 000, og en diskresjonær kompetanse for skifteretten til å tilkjønne samboeren arverett i unntakstilfeller, Betænkning Nr. 1473/2006 s. 147–170.

71 Samboerne må oppfylle betingelsene for å inngå ekteskap og må entan ha, ha hatt eller vente felles barn eller ha levd saman i ekteskapsliknende forhold på felles bopel i de siste to årene, § 88.

72 Samboere kan bestemme at de skal arve hverandre som om de var ektefeller med fullstendig særæie.

73 To baselopp utgjør i 2014 SEK 88 800. John Asland, «Gjenlevende samboers rettsstilling», kap. 4.1 og 4.5.1.

74 Se nærmere John Asland, «Gjenlevende samboers rettsstilling», kap. 4.5.2.

75 Anna Singer, Göran Lind og Margareta Brattström fra Sverige, John Asland og Tone Sverdrup fra Norge, Ingrid Lund-Andersen fra Danmark, Urpo Kangas fra Finland og Hrefna Friðriksdóttir fra Island.

76 Som bilag er faggruppens lovskitse med fem kapitler med i alt 10 prinsipper.

77 Ingrid Lund-Andersen, «Rettspolitiske overvejelser – prinsipper for regulering af ugifte samlevendes forhold», *Nordisk samboerrett*, Oslo 2014 (manuskript – kap. 7). Kapitlet er utarbeidet i samarbeide med bokens øvrige forfattere og uttrykker en fellesnordisk holdning.

5.2 Overordnede hensyn - behov for endringer

Rettspolitiske vurderinger bygger på et overordnet hensyn om behovet for å gå inn på videre likestilling av samboere og gifte. Her har vi etter hvert hatt motstridende syn i det nordiske landene.

5.2.1 Ekteskapets institusjonelle stilling

Motstanderne mot lov om de privatrettslige forhold mellom samboere har fryktet for at lov om samboerskap ville få en uheldig symbolvirkning og undergrave ekteskapets institusjonelle stilling. Nordiske utredninger har inntil nylig fremhevet ekteskapet som den beste samlivsformen på grunn av formalisering av gjensidige forpliktelser og stabilitet.⁷⁸

Derimot legges vekt på at lovgivningen bør så langt som mulig stille seg nøytralt i forhold til ulike samlivsformer.⁷⁹ Lovgiveren har på stadig flere felt likestilt ektefeller og samboere og denne utbredte sosiale aksepten av samboerforhold har ført til at det ikke er grunnlag for å velge rettsregler som styres inn mot at folk skal velge ekteskap fremfor samboerskap. Samtidig er den internasjonale trenden i retning av at reglene for ektefeller og samboere nærmer seg hverandre.⁸⁰

5.2.2 Samboers valgfrihet

De største innvendingar mot endringer av samboeres rettsstilling bygger på ideologien om valg - at ekteskapsordningen er tilgjengelig og samboerparet selv har valgt ikke å gifte seg og samtidig at de som ikke er tilfreds med sin rettsstilling som samboere, kan regulere sine økonomiske forhold gjennom private avtaler. Det hevdes at den friheten samboerparet har til å unngå rettsfølgene av ekteskap, ikke bør tas fra dem.⁸¹

Mange synes at slikt resonnement bygger på en feilslutning.⁸² De fleste samboere kjenner ikke regelverket om ektefellers og samboeres rettsstilling. Samboerskap er ikke en rettslig institusjon, det er først og fremst et livsfellesskap. Når partene ikke har noen større innsikt i rettsvirkningene, kan samboerskapet ikke være et bevisst fravalg av ekteskapets rettsvirkninger for samboere.⁸³ Flest peker på at utbredelsen av samboeravtaler og sambotestamenter i Norden er liten.⁸⁴ Det er også forståelig at mange samboere er lite lystne på å gjøre bruddsituasjonen til et tema tidlig i forholdet. Det har vært fremhevet at årsakene til at det ikke inngås flere samboerkontrakter i Norden ligger så vidt dypt at situasjonen neppe vil forandre seg om man satte inn flere informasjons- og påvirkningstiltak.⁸⁵

78 St.meld. nr. 29 (2002–2003) *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap; Forslag til arvelov*, L 100, 2006-07; Betänkande nr. 2008:10. *Upplösning av gemensamt hushåll när ett samboförhållande upphör*. Også nærmere diskusjon i Göran Lind, *Sambolagen m.m.*, s. 33 og Guðrún Erlendsdóttir, *Óvígð sambúð*, Reykjavík 1988, s. 16

79 NOU 2014:1, s. 50 og Anders Agell og Margareta Brattström: *Åktenskap Samboende Partnerskap*, s. 249–253.

80 John Asland, «Gjenlevende samboers rettsstilling», kap. 4.1 og Ingrid Lund-Andersen, *Familieøkonomien*, 2011 s. 155–156.

81 For eksempel *Forslag til arvelov*, L 100 og RP 37/2010 rd. Også Ármann Snævarr, *Hjúskapar- og sambúðarréttur*, Reykjavík 2008, s. 907 og Marianne Holdgaard, «Arveloven – hvad var den reelle begrundelse for ændringen?», U 2009 B s. 318.

82 Ingrid Lund-Andersen, *Familieøkonomien*, s. 559-560; Tone Sverdrup, «Samboere uten lovvern», *Tidsskrift for Familierett, arverett og barnevernsrettslige spørsmål* 2011, s. 253; Tone Sverdrup, «Samboerforholdets rettslige egenart og behovet for lovgivning», kap. 6.1 og NOU 2014:1, s. 50.

83 Hrefna Friðriksdóttir, «Munur á hjúskap og óvígðri sambúð», s. 149–189.

84 For eksempel NOU 1999: 25, s. 71; Betänkande nr. 2008:10 og NOU 2014:1, s. 50.

85 Tone Sverdrup, «Samboerforholdets rettslige egenart og behovet for lovgivning», kap. 6.4. Også Ingrid

Det bør understrekes at spørsmålet er ikke om *samboerparet* har en valgfrihet, men om *den enkelte samboer* har denne friheten. Ekteskap og avtaler forutsetter enighet. Derfor er det ikke samboerparets frihet man beskytter ved ikke å likestille samboere og ektefeller i større grad - det er friheten til den ene samboeren som ikke ønsker lovregulering. I dag er det fullt akseptabelt for samboere å forsinke ekteskap og for en samboer å motsette seg ekteskap. Grensen mellom samboerskap som prøveforhold og mer varige samboerforhold, er flytende. Hvis samboere ikke er enige om ekteskap eller avtaler i etterkant, er det en illusjon å tenke sig at det er enkelt for den som ikke er tilfreds å slutte livsfellesskapet. Resultatet blir slik at den økonomisk sterkeste parten kan i dagens situasjon ensidig spekulere i å slippe økonomiske forpliktelser.⁸⁶

Det er ikke nødvendig å avskaffe valgfrihet helt. I stedet for en *obligatorisk beskyttelse* hvor samboerne selv tar initiativ for å bli omfattet, for eksempel gjennom avtale eller testament (opt-in), kan beskyttelsen også være *deklaratorisk*, slik at initiativet ligger på de samboerne som ikke ønsker å være omfattet (opt-out). Man kan tenke seg et system hvor grunnleggende rettigheter i familierettens område er de samme for ektepar og samboere, hvor forskjellen ligger i at ekteparet har en absolutt minimumbeskyttelse i noen grad mens samboerne har en «opt out» mulighet.⁸⁷

5.2.3 Livsfellesskap og beskyttelsehensyn

I det nordiske velferdssystemet forventer borgerne at staten beskytter dem mot å komme i et økonomisk uføre så lenge de lever sosialt akseptable liv.⁸⁸ Familien i vid forstand er en grunnleggende samfunnsinstitusjon og det er en målsetting å skape stabile og trygge familieforhold. For ektepar finnes en juridisk pakkedøsning som skaper en trygg og forutsigbar ramme rundt samlivet og kan redusere konflikter ved oppløsning. Samboere har ikke i dag den samme beskyttelse i lovverket.⁸⁹

I livsfellesskap dominerer de faktiske forpliktelsene over de rettslige. Livsfellesskap utgjør en enhet med hensyn til arbeid, forbruk og investeringer hvort en enes økonomi blir påvirket av den andres økonomiske disposisjoner. Mange samboere har i fellesskap bygget opp verdier under samlivet gjennom direkte og indirekte bidrag som ikke klart kan føres tilbake. Samboere har derfor i dagens situasjon et behov for et bedre økonomiske sikkerhetsnet.⁹⁰

5.3 Enkelte prinsipper – teser⁹¹

5.3.1 Lov om samboerforhold

Dagens lovregulering og domstolenes forskjellige formuleringer gir samboere ikke tilstrekkelige minimumsbeskyttelse ved oppgjør etter samlivsbrudd eller ved død. Prinsippene

Lund-Andersen, «Retspolitiske overvejelser – prinsipper for regulering af ugifte samlevendes forhold», kap. 7.2.

86 Tone Sverdrup, «Samboerforholdets rettslige egenart og behovet for lovgivning», kap. 6.4 og NOU 2014:1, s. 50.

87 NOU 2014:1, s. 42.

88 Tone Sverdrup, «Samboerforholdets rettslige egenart og behovet for lovgivning», kap. 6.5.

89 St. meld nr. 29 (2002-2003), s. 10.

90 Tone Sverdrup, «Samboerforholdets rettslige egenart og behovet for lovgivning», kap. 6.2.2 og Ingrid Lund-Andersen: «Retspolitiske overvejelser – prinsipper for regulering af ugifte samlevendes forhold», kap. 7.2.

91 Avsnittet bygger på Ingrid Lund-Andersen, «Retspolitiske overvejelser – prinsipper for regulering af ugifte samlevendes forhold», kap. 7.

taler for at *Danmark, Norge og Island* innfører regler om de økonomiske forhold i samboerskap og at *Sverige og Finland* foretar bestemte lovendringer.⁹²

5.3.2 Hvilke samboere skal omfattes av loven?

Med samboere menes i prinsippene to ugifte personer som lever på felles bopel i ekteskapslignende forhold med felles husholdning. Tydeligere er det foreslått forskjellig beskyttelse for to typer samboerforhold – *samboere med felles barn* og *samboere med og uten felles barn*.

I den første gruppen er samboere som venter, har eller har hatt et felles barn. Samboerskap med felles barn bærer normalt preg av å være et livsfellesskap med gjensidige økonomiske ytelser og forpliktelser. Disse samboere har også et særlig ansvar for å ta hensyn til barnets beste etter samboerforholdets opphør eller den ene parts død. Samtidig må det forventes at flertallet av samboere med felles barn ville ønske og finne det rimelig at der finnes lovregulering av deres økonomiske situasjon. Med hensyn til beskyttelsesbehov bør denne gruppen samboere i stor utstrekning likestilles med ektefeller.

Selvom den andre gruppen er mer heterogen, finnes det også behov for nogle grunnleggende rettigheter for både samboere med og uten felles barn.

5.3.3 Deling av formue

Prinsippene foreslår at ved samlivsbrudd for samboere med felles barn, skal der skje likedeling av nettoverdien av samboendes felles bolig og innbo, såfremt aktiverne er erhvervet under samboerskapet til felles bruk. Likedeling er en praktisk konsekvens av fellesskapet og gjør at denne gruppen samboere unngår i stor grad diskusjoner og rettsvister om hvem som ervervet hva. Det vanligvis er en stor fordel for barna at foreldrene ikke er i konflikt med hverandre. For å unngå urimelig deling, skal likedeling kunne fravikes.

Samtidig foreslår prinsippene en skjønsmessig regel om tildømmelse av et beløp til begunstiggelse for samboere med og uten felles barn i særskilte situasjoner. Prinsippene utfører nærmere *godtgjørelse for medvirken*, dvs. hvis en samboer har medvirket til forøkning av den andres formue, og *godtgjørelse ud fra rimelighed*, dvs. en bred rimelighetsregel.⁹³

5.3.4 Arverett

Prinsippene foreslår at samboere med felles barns skal gis samme arverett som ektefeller. Oppfatningen er at flertallet av samboere med felles barn ville ønske å tilgodese hverandre ved dødsfall og at beskyttelsesbehovene er de samme.⁹⁴ Samboere kan bestemme annet i et testament, men gjenlevende samboer skal dog alltid sikres samme minimumsbeskyttelse som ektefeller har.

Samboere med og uten felles barn skal ha adgang til å utvide gjenlevende samboers arverett ved testament (utvidet testament) slik at gjenlevende arver helt eller delvis som ektefelle.⁹⁵

92 Se også Tone Sverdrup, «Trenger vi en samboerlov?» I Olaf Halvorsen Rønning (red.) *Med loven mot makta*, Oslo 2011, s. 242.

93 Her skulle lovforarbeider kunne gi tydelige retningslinjer.

94 Se også NOU 2014: 1, s. 53.

95 Prinsippene omhandler ikke spørsmål om uskiftet bo ettersom dette finnes ikke i *Sverige og Finland*. *Danmark og Island* skulle dog kunne innføre regler tilsvarende ordningen i *Norge*.

5.3.5 Overtakelsesrett til felles bolig og innbo

Prinsippene foreslår at samboer med felles barn skal ha en behovsprøvd rett til å overta felles bolig og innbo til markedspris.

5.3.6 Avtaler

Prinsippene foreslår at samboere som utgangspunkt kan avtale seg fra eller begrense omfanget av bodeling.

Samboere med felles barn kan dog ikke give avkald på godtgjørelse ud fra rimelighetsbedømmelse eller fra overtakelsesretten. Derutover gives samboere med felles barn rett til å avtale om utvidelse av hvilke aktiver dekkes av delingsreglen. Samboere uten felles barns skal ha adgang til å avtale om likedeling og om overtakelsesrett.

6. Konklusjon

I *Nordisk Samboerret* har nordiske forfattere gitt en bred og insiktfull drøfting av problematikken omkring samboerskap i Norden. I et internasjonalt perspektiv har de nordiske landene vært foregangsland på mye i familie- og arveretten. For samboere har rettsutviklingen vært preget av ønsker om å finne en balanse mellom valgfrihet og behov for beskyttelse. Resultatene i hvert enkelte land er forskjellige, dagens oppgjørssystem i de fleste landene er i basert på skjønn og rettsstillingen er vanskelig å forutse.

Konklusjonen av den samnordiske forskning blir at verken friheten til å velge ekteskap eller avtaler, formuerettsreglene eller kompensasjonsregler gir noe effektivt vern for de økonomiske skjevhetene som ligger innebygget i samboerforhold. Den store nyskapning er forfatternes oppmuntring til samnordisk samboerlovgivning og forslag til enkelte prinsipper. Det blir spennende å se hvornår og hvordan lovgivere i de nordiske landene tar disse prinsippene til varige fremskritt.

Bilag:

PRINCIPPER FOR REGULERING AF SAMBOERES ØKONOMISKE FORHOLD (EN SAMBOLOV)

Kapitel 1

Almindelige bestemmelser

Princip 1 Definition af samboere med og uden fælles barn

- (a) Med samboere med fælles barn menes to ugifte personer, der lever i et ægteskabslignende forhold på fælles bopæl, har fælles husholdning og venter, har eller har haft et fælles barn.
- (b) Med samboere uden fælles barn menes to ugifte personer, der lever i et ægteskabslignende forhold på fælles bopæl og har fælles husholdning.
- (c) En fælles bopæl anses ikke for ophørt ved et midlertidigt ophold i anden bolig eller ved ophold i institution.

Kapitel 2

Bodeling

Princip 2 Processuelle regler

- (a) Når et samboforhold ophører af andre grunde, end at samboerne indgår ægteskab med hinanden, skal der efter anmodning fra en samboer ske fordeling af deres formue ved en bodeling.
- (b) Anmodning om bodeling skal fremsættes senest 1 år efter samlivets ophør.
- (c) Udgangspunktet for bodelingen er ejendomsforholdene den dag, hvor forholdet ophører, eller en af samboerne dør.
- (d) Regler om bodeling gælder kun for den efterlevende samboer og ikke for førstafdødes arvinger.
- (e) Sager om bodeling behandles ved en domstol. Hvis en af samboerne anmoder om det, kan sagen henvises til en bobehandler.

Princip 3 Bodeling for samboere med fælles barn

- (a) For samboere med fælles barn skal der ved bodelingen ske ligedeling af nettoværdien af deres bolig og sædvanligt indbo, som er erhvervet under samlivet og beregnet til fælles brug, medmindre boligen eller indboet er modtaget som gave eller arv.
- (b) Ligedeling kan fraviges, hvis der foreligger særlige omstændigheder.

Princip 4 Bodeling for samboere med og uden fælles barn

- (a) Er den ene samboers formue efter samlivets etablering forøget i værdi, og har den anden gennem deltagelse i fælles udgifter, ved hus- og omsorgsarbejde eller på anden måde i væsentlig grad medvirket til forøgelsen, kan det ved samlivets ophør bestemmes, at en samboer skal tillægges en godtgørelse herfor.
- (b) For at sikre, at en samboer ikke stilles urimeligt i økonomisk henseende ved samlivets ophør, kan det bestemmes, at den ene skal yde den anden et beløb. Der lægges vægt på samboernes formue- og indtægtsforhold, hensynet til parternes mindreårige børn, samlivets varighed og omstændighederne i øvrigt.

Kapitel 3 **Arveret**

Princip 5 Samboere med fælles barn arver som ægtefæller

- (a) Har samboere fælles barn, arver den længstlevende samboer førstafdøde på samme måde som en ægtefælle, medmindre førstafdøde har bestemt andet.
- (b) Længstlevende har altid ret til samme minimumsbeskyttelse som en ægtefælle.

Princip 6 Samboere med og uden fælles barn kan oprette udvidet samboertestamente

Samboere kan i et udvidet samboertestamente bestemme, at de helt eller delvis skal arve hinanden og arves, som var de ægtefæller.

Kapitel 4

Overtagelse af fælles bolig og indbo

Princip 7 Overtagelsesret for samboere med fælles barn

- (a) Har samboere fælles barn, har den samboer, som har mest brug for den fælles bolig og sædvanligt indbo, ved forholdets ophør ret til at overtage boligen eller indboet til markedspris. Det gælder også en fælles bolig og sædvanligt indbo, der er erhvervet før samlivets etablering.
- (b) Overtagelse efter (a) kan ikke ske for fælles bolig og sædvanligt indbo, som er modtaget i arv eller gave, eller hvis særlige omstændigheder taler imod.
- (c) Hvis samboerforholdet ophører ved den enes død, gælder overtagelsesretten efter (a) og (b) kun for den efterlevende samboer og ikke for førstafdødes arvinger.

Kapitel 5

Aftaler

Princip 8 Aftalefrihed

- (a) Samboere med og uden fælles barn kan under samlivet aftale, at der ikke skal ske bodeling, eller at visse aktiver ikke skal være omfattet af bodelingen, se dog princip 9.
- (b) Aftalen skal oprettes skriftligt og underskrives af samboerne.

Princip 9 Begrænsninger i aftalefriheden

Samboere med fælles barn kan under samlivet ikke give afkald på de rettigheder, der følger princip 4 (b) og princip 7.

Princip 10 Udvidet aftaleadgang

- (a) Samboere med fælles barn kan under samlivet aftale, at andre aktiver end den fælles bolig og sædvanligt indbo skal omfattes af delingsreglen i princip 3.
- (b) Samboere uden fælles barn kan under samlivet aftale, at princip 3 og princip 7 skal gælde i deres forhold.
- (c) Aftalen skal oprettes skriftligt og underskrives af samboerne.

